

ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ В УКРАЇНІ: НА ШЛЯХУ ДО ІНСТИТУАЛІЗАЦІЇ

Людмила Тимчук

професор кафедри педагогіки та соціальної роботи,
заступник декана з наукової роботи та міжнародних зв'язків факультету педагогіки,
психології та соціальної роботи Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича, д. п. н.

Суспільство, що розвивається і водночас швидко змінюється, вимагає постійної готовності як до первинного й повторного навчання, так і до перекваліфікації упродовж життя. Демократичне суспільство потребує інформованих і відданих громадян, що є його носіями.

Останні події в Україні, пов'язані з безпрецедентними порушеннями основоположних засад функціонування демократичного суспільства, наголошують на необхідності розвитку громадянської свідомості й здатності кожного громадянина критично оцінювати складну суспільно-політичну ситуацію, протистояти пропагандистським випробуванням й конструктивно долучатися до розбудови суспільства. Активні та поінформовані громадяни можуть стати рушійною силою демократичного розвитку та економічного зростання держави. У цьому контексті саме освіта дорослих є важливим складником політики побудови активного громадянського суспільства й соціальної інтеграції.

Освіта дорослих є ефективною формою захисту права людини на гідний рівень життя, адже вона гарантує доступ до освіти будь-якого рівня різних вікових і соціальних груп. Різні види освіти дорослих дають змогу людині, яка не має фінансових можливостей, оплатувати навчання у закладах формальної освіти, здобути альтернативну освіту, опанувати професію чи вдосконалити свої професійні навички й підвищувати власні шанси на ринку праці. Це має величезне значення з огляду на реальну ситуацію зuboжіння населення.

Аргументи значущості освіти дорослих є очевидними, особливо зважаючи на драматичні політичні, соціальні та економічні зміни в Україні з їх відчутним впливом на суспільний запит реформ, ринок праці, особливо на систему освіти.

Так само очевидним є те, що, попри відсутність офіційного статусу, в нашій країні розвиваються різні форми і види освіти дорослих. У чинній системі освіти функціонують ланки, пов'язані з формальною освітою дорослих (загальна середня освіта в різних формах, професійно-технічна, базова і повна вища освіта, післядипломна освіта – аспірантура, докторантура, підвищення кваліфікації та перепідготовка); діє мережа закладів неформальної освіти дорослих, орієнтованих на задоволення конкретних освітньо-культурних потреб різних соціальних, професійних, демографічних та інших груп населення. Дедалі більшої популярності набуває неформальна освіта осіб третього віку, актуальність якої передусім зумовлена старінням нації. В усіх регіонах України створено осередки освіти для різних категорій дорослого населення. Вони функціонують як самостійні інституції, так і підрозділи загальноосвітніх, професійних, вищих навчальних закладів, бібліотек та ін.

Важливими індикаторами інституалізації освіти дорослих вважаємо затвердження Концепції освіти дорослих в Україні (2011 р.), створення громадської спілки

«Українська асоціація освіти дорослих» (2015 р.), розвиток мережі освітніх закладів для дорослих, збільшення кількості провайдерів та ін. Визначним досягненням є прийняття нового Закону України «Про освіту» (2017 р.), який юридично визначає статус освіти дорослих як самостійної ланки освіти. У Ст. 10 «Складники та рівні освіти», зокрема, зазначено: «Невід'ємними складниками системи освіти є... освіта дорослих, у тому числі післядипломна освіта».

Юридична фіксація освіти дорослих як структурної ланки в системі неперервної освіти, за оцінкою президента НАПН України Василя Кременя, «є інноваційною зміною для нашої держави і, безперечно, відкриває можливості для активного розвитку освіти дорослих в Україні. Це, насамперед актуалізує потребу подальшої розробки її нормативно-правового регулювання. Відрадно, що на найвищому рівні йдеться про необхідність прийняття спеціального Закону України «Про освіту дорослих». Така перспектива чітко окреслена як риторикою Міністра освіти і науки Л. Гриневич, так і конкретними заходами, які ініціює і здійснює уряд і освітянська громада України. Один із таких – круглий стіл «Законодавче забезпечення розвитку освіти дорослих в Україні», який відбувся 13 вересня 2017 р. в Міністерстві освіти і науки України за участі представників Міністерства, Комітету Верховної Ради України з питань освіти та науки, Національної академії педагогічних наук України, Української асоціації освіти дорослих, Товариства «Знання» України, DW International в Україні, провідних учених і громадських діячів.

Важливо, що на цій зустрічі було визначено не тільки декларативні перспективи розвитку галузі, але й чітко конкретизовано щодо подальших дій і кроків. Насамперед заявлено про створення робочої групи, яка працюватиме над змістом Закону; визначено термін формулювання пропозицій до концепції Закону; окреслено основні напрями, за якими має здійснюватися робота над законопроектом.

Крім того, під час заходу відбулася презентація авторського інноваційного наукового видання «Законодавче забезпечення освіти дорослих: зарубіжний досвід», підготовленого директором Інституту педагогічної освіти та освіти дорослих, Головою правління Громадської спілки «Українська асоціація дорослих» Ларисою Борисівною Лук'яною (публікацію здійснено за підтримки Інституту з міжнародного співробітництва німецької асоціації народних університетів DW International). Книга є результатом системного вивчення зарубіжного досвіду освіти дорослих, здійснено аналіз систем освіти дорослих у різних країнах світу, їх структур, змісту, учасників.

Відзначимо, що в контексті розпочатої дискусії щодо необхідності розробки Закону «Про освіту дорослих» це видання є своєчасним і унікальним – авторка проаналізувала нормативно-правову базу освіти

дорослих 23-х країн світу. Розцінюємо ці матеріали як важливе джерело і підґрунтя для створення національного законодавства щодо освіти дорослих.

Ініційовані процеси законодавчого закріплення освіти дорослих засвідчують позитивну тенденцію утвердження державної політики у сфері освіти дорослих.

Водночас треба зазначити, що в розвитку освіти дорослих у нашій країні, крім законодавчого регулювання, існує ціла низка інших питань, які потребують нагальному розгляду і вирішення.

З-поміж них – питання наукової інституалізації освіти дорослих. Практичному досвіду в галузі освіти дорослих досі бракує систематизації, наукової рефлексії та цілісного теоретичного обґрунтування. Практика навчання дорослих наразі не має відповідної академічної дисципліни. Попри те, що в нашій країні фактично функціонують і ефективно розвинуті у практичній сфері освіти дорослих і післядипломна освіта, такої наукової галузі немає. Але ж як практичне, так і теоретичне значення і актуальність освіти дорослих і післядипломної освіти є незаперечними. Політичні, суспільні та економічні зміни в Україні вимагають невідкладного запровадження наукової галузі «Освіта дорослих та післядипломна освіта», що в свою чергу може дати поштовх для подальшого інноваційного розвитку практики у цій сфері.

Науки про виховання, які сьогодні в Україні обмежуються дитьми і молоддю, не можуть собі дозволити поставити завдання, пов'язані з формуванням цілісного життєвого циклу людини. Вони виключають зі свого предметного поля найбільшу групу населення – дорослих.

Таким чином, очевидно, що професіоналізація освіти дорослих в Україні є нагальною проблемою. Її потужний потенціал може бути реалізований за умови наявності відповідно підготовлених фахівців. Це ще одне з питань, що потребує нагального вирішення. Таких фахівців, спеціально підготовлених до освітньої роботи з дорослим населенням, наразі в Україні немає. Спеціалісти, які надають освітні послуги дорослим (в установах, організаціях і підприємствах, де здійснюється професійне навчання, підготовка, перепідготовка і підвищення кваліфікації, навчання людей третього віку тощо), переважно не мають андрагогічної підготовки. У кращому випадку – це викладачі вищих навчальних закладів, але, як правило, це або особи, які мають педагогічну освіту, проте без відповідного професійного спрямування, або практики, які не мають спеціальної педагогічної підготовки.

Очевидною є парадоксальна ситуація: сфера професійної діяльності андрагога реально функціонує, а фахівців з відповідною кваліфікацією офіційно немає. Зауважимо, що й немає загальноприйнятої назви такої професії: українські дослідники оперують різними поняттями – фахівець для освіти дорослих, спеціаліст для сфери освіти дорослих, педагог для дорослих, андрагог; практики використовують такі поняття, як: фасилітатор, консультант, тренер, коуч-менеджер тощо.

Як спробу частково розв'язати означену проблему можна розглядати спільний українсько-німецький проєкт «На шляху до запровадження наукової галузі «Освіта дорослих і післядипломна освіта в Україні». Розробку концепції спеціалізації «Освіта дорослих і післядипломна освіта» у вищих навчальних закладах України, здійснюють науковці Інституту педагогічної освіти та освіти дорослих Національної академії педагогічних

наук України (керівник – Л. Лук'янова), Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (керівник – І. Петрюк) та Університету м. Аугсбург, Німеччина (керівник – Е. Майльгаммер).

Метою проєкту є розробка концепції спеціалізації «Освіта дорослих» у вищих навчальних закладах України з урахуванням вітчизняного та міжнародного досвіду. Завдання проєкту: проаналізувати особливості і потреби наявної практики освіти дорослих і післядипломної освіти в Україні; визначити специфіку професійного поля освіти дорослих і післядипломної освіти в контексті педагогічних професій; сформулювати фахові вимоги до працівників освіти дорослих; розвинути й обґрунтувати концептуальні основи освітньої програми підготовки спеціалізації; вивчити правове поле для запровадження спеціалізації «Освіта дорослих і післядипломна освіта» у ВНЗ України та для подальших можливостей академізації освіти дорослих.

Проєкт передбачає організацію університетської підготовки фахівців для освіти дорослих на рівні спеціалізації у структурі будь-якої гуманітарної спеціальності. На сьогодні такий підхід (підготовка андрагогів не за окремою спеціальністю, а на рівні спеціалізації) є економічно вигідним, не потребує спеціальних фінансових витрат, оскільки спеціалізація «Освіта дорослих і післядипломна освіта» можлива в структурі будь-якої спеціальності типу «людина-людина» (науки про освіту, психологія, соціальна робота, соціологія тощо).

Зміст проєкту базується на основоположних принципах і підходах освіти дорослих і післядипломної освіти до питань розвитку особистості впродовж усього життя, ролі окремої особистості в суспільстві, значення освіти дорослих і неперервної освіти у процесах консолідації і демократизації суспільства, професіоналізації освіти дорослих та її правового регулювання, етичних засад освітньої роботи з дорослими. Ці теми опрацьовуються з урахуванням європейських, особливо німецьких перспектив і традицій; відображені в історичному досвіді України і є актуальними в сучасній ситуації розвитку нашої держави.

Реалізація проєкту передбачає комплекс організаційних, науково-дослідних і прикладних заходів, спрямованих на моніторинг стану освіти дорослих та її кадрового забезпечення в Україні; вивчення досвіду підготовки фахівців для освіти дорослих в Німеччині та можливостей його адаптації у системі вищої освіти України; створення освітньої програми підготовки фахівців освіти дорослих та обґрунтування кваліфікаційних вимог; розробку навчально-методичного забезпечення процесу підготовки андрагогів у системі ВНЗ.

Запланований проєкт є важливим кроком на шляху до запровадження освіти дорослих та післядипломної освіти як академічної та наукової галузі. Це сприятиме повноцінній реалізації в Україні ідеї ціложиттєвого навчання, що є вирішальною для розвитку молоді української демократії.

Сподіваємося, що започатковані заходи сприятимуть утвердженню і посиленню статусу освіти дорослих і післядипломної освіти в науково-дослідному та освітньому просторі України. У цій галузі відкриті нові можливості й напрями діяльності як для стабілізації і модернізації країни, так і європейської інтеграції та співпраці.